

Розділ III

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 343.97:343.77:349.6; 349.4 (477)

Макаренко Олександр Юрійович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИДОБУВАННЮ КОРИСНИХ КОПАЛИН ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ РОЗГЛЯДУ КРИВОРІЗЬКИМ РАЙОННИМ СУДОМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА Ч. 2 СТ. 240 КК УКРАЇНИ)

Статтю присвячено аналізу практики розгляду Криворізьким районним судом кримінальних проваджень, порушених за ч. 2 ст. 240 КК України, з виокремленням проблемних правових питань протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення. У ході проведення дослідження проаналізовано причини виникнення такого негативного явища, як незаконний видобуток надр загальнодержавного значення, запропоновано конкретні механізми вирішення проблеми шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів як з питань отримання спеціальних дозволів на використання надр, так і норм Кримінального кодексу України.

Ключові слова: надра, корисні копалини, незаконний видобуток, суд, кримінальне провадження, відповідальність, надрокористувач, збиток.

Постановка проблеми. Правові основи екологічної політики закладені в Конституції України, яка встановлює обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку, гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. У сучасних умовах розвитку суспільства і держави темпи деградації природних об'єктів призвели до порушення екосистеми, зростання захворюваності населення, смертності та погіршення генофонду нації.

Наявність особливостей функціонального використання земель, наданих для забезпечення надрокористування, як просторово-операційного базису для розміщення підпри-

емств видобувної промисловості, геологічного вивчення надр, будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне та санітарно-оздоровче значення, охорона надр при надровикористанні шляхом створення відповідних правових механізмів врегулювання суспільних відносин і мають протидіяти незаконному видобуванню надр загальнодержавного значення, а значить упереджувати псування земель, вод та спричинення екологічної шкоди.

Разом з тим у випадках, коли норми охорони, що здебільшого передбачені земельним, екологічним (природоресурсним) законодавством та нормами інших галузей права, не виконують свої функції, має спрацьовувати захисний механізм, що здебільшого уособлений у нормах кримінального права та має на меті припинення протиправних дій суб'єктів злочину та притягнення останніх до відповідальності.

Фактично, погіршення екологічної обстановки значною мірою зумовлене постійним зростанням кількості і високою латентністю екологічних злочинів, хоча варто відразу зазначити, що окремі регіони мають свою специфіку відповідно до запасів корисних копалин. І якщо, наприклад, на сході України мова йде в значній мірі про незаконний видобуток вугілля (шахти-копанки), то в центрі, у тому числі і в місті Кривий Ріг, активно видобуваються відкритим способом піски, каолінові глини, а на заході мова може йти про незаконний видобуток бурштину, знищення лісів.

Рівень латентності екологічних злочинів за різними оцінками може досягати 95 % у середньому в Україні, а за проведенням автором дослідженням по Криворізькому району Дніпропетровської області цілком ймовірно складає 99 %, а то, можливо, і більше. Суспільно небезпечні наслідки очевидні і в більшій мірі якраз відчутні в промислово розвинених регіонах: захворювання і загибель людей, забруднення значних територій, масове знищення об'єктів тваринного і рослинного світу, небезпека тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, що у свою чергу створює реальну загрозу національній та екологічній безпеці України.

У зв'язку з цим автор вважає за доцільне виокремити два пріоритетні напрямки у протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, які цілком можуть бути застосовані до більшості чи навіть для всіх екологічних злочинів, передбачених діючим КК України [1].

По-перше, має бути вдосконалено механізм отримання спеціальних дозволів та погоджень, а відтак спрощено існуючий механізм використання корисних копалин загальнодержавного (а значить і місцевого) значення, і, по-друге, необхідно вдосконалити діяльність правоохоронних органів, забезпечити практичних працівників криміналістичними засобами, прийомами й методами, спеціально призначеними для вирішення завдань виявлення, розслідування екологічних злочинів та їхнього запобігання, покращити роботи судів.

Ступінь розробленості теми. Зазначену тему, з точки зору екологічного (природоресурсного) права, розробляли такі науковці, як Г. І. Балюк, Л. О. Бондар, Н. С. Гавриш, О. В. Глотова, А. Й. Годованюк, С. В. Гошовський, В. К. Гуревський, П. Д. Індіченко, Р. С. Кіріна, І. М. Козьяков, М. В. Краснова, П. Ф. Кулінич, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носик, Є. О. Платонова, О. О. Погрібний, С. В. Разметаєв, В. І. Семчик, Ю. С. Шемшученко, В. З. Янчук та інші вітчизняні вчені-юристи.

У дослідженнях Ю. П. Аленіна, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Гаєнка, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. А. Кириченка, Н. І. Клименка, В. А. Колесника, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, В. П. Корж, І. І. Котюка, В. С. Кузьмичова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича та інших науковців проблема вдосконалення слідчої діяльності вже розглядалася.

Проблеми розслідування окремих видів екологічних злочинів були предметом дослідження в роботах М. О. Духно, В. В. Єгошина, Ю. Г. Корухова, Г. А. Матусовського, А. Є. Меркурісова, А. М. Плешакова, А. П. Резван, М. В. Свердюкова, М. О. Селіванова,

М. П. Яблокова, авторського колективу С. Б. Гавриша, В. Г. Грузкової, В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського та інших.

Мета. Визначити правові проблеми протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення на основі аналізу судової практики, із врахуванням специфіки окремих галузей права, запропонувати шляхи вирішення проблем та мінімізації негативних наслідків від зазначеної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Звісно, окреслена проблема є багатогранною і може розглядатися як з різних теоретичних позицій, так і з точки зору відповідних наукових напрямків. Разом з тим саме через специфіку та багатогранність проблеми, а це і екологічна, і економічна, і, звісно, правова складова, автор вважає, що її вирішення проблеми має відбуватися відразу в декількох галузях права і шляхом внесення невідкладних змін у вже діючі закони та підзаконні нормативно-правові акти, і шляхом прийняття нових (наприклад, у зв'язку з необхідністю правового врегулювання видобутку бурштину).

Проте саме важливість проблеми разуче підтверджується відомостями з єдиного державного реєстру судових рішень, відповідно до якого за період з 01.01.2010 р. по 28.11.2017 р. за ч. 2 ст. 240 винесено всього вісім вироків, жоден з яких не оскаржений в апеляційній інстанції через те, що всі особи, яким висувалося обвинувачення, отримали покарання, не пов'язане з обмеженням свободи [2]. Цікавою видається і статистика, згідно з якою вказаним судом у період з 01.01.2014 р. по 28.11.2017 р. винесено сім вироків, а площа Криворізького району складає 1 350 км². Проте всі справи, розглянуті Криворізьким районним судом Дніпропетровської області, об'єднує декілька спільних рис, звісно, окрім кваліфікації за ч. 2 ст. 240 КК України. Окрім уже вказаного факту незастосування найбільш жорсткого покарання, пов'язаного з позбавленням волі, спільним є й той факт, що у всіх восьми випадках встановлений збиток був украй незначним, що, на думку автора, є об'єктивно прогнозованим через наявність виключно одного епізоду незаконного видобутку корисних копалин.

Також проведений аналіз довів, що майже у всіх справах, що були розглянуті Криворізьким районним судом за ч. 2 ст. 240 КК України, запобіжний захід до осіб, що обвинувачувалися у незаконному видобуванні корисних копалин загальнодержавного значення, не обирався, разом з тим у жодній із восьми справ не виникло проблем з неможливістю встановлення місця знаходження особи, що обвинувачувалася, усі вказані особи сумлінно відвідували судові засідання, вели себе виключно в межах етичних норм та норм діючого законодавства, дисципліну в залі суду не порушували.

Найбільш показовим є вирок, винесений суддею Криворізького районного суду Строговою Г. Г., по кримінальній справі № 177/1728/13-к від 06.09.2013 р., у якому особа, обвинувачена у скоєнні кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 240 Кримінального кодексу України, визнана винною та отримала покарання у вигляді позбавлення волі на два роки, зі звільненням від відбування покарання з випробувальним терміном в один рік [3].

Показовість вироку полягає в тому, що зазначена особа засуджена за незаконний видобуток піску формувального, в обсязі 11550 кг, вартістю 55 гривень за тонну, на загальну суму 635.25 грн. Разом з тим у період з 25.12.2001 р. по 25.12.2008 р. видобуток корисних копалин на території Павлівського родовища здійснювало підприємство ТОВ «Христофорівський завод вогнетривких блоків та бетонів», що мало відповідну ліцензію. У матеріалах справи містяться повідомлення Криворізького гірничопромислового територіального управління, відповідно до якого формувальні піски Павлівського родовища піску та каоліну первинного належать до корисних копалин загальнодержавного значення, а за період з 25.12.2008 р. по 08.08.2013 р. згідно із замірами «Старого кар'єру», виконаних ПП «Геохора», зростання його площі за рахунок незаконного видобування формувального піску складає 27884 м², а площа знищеного родючого шару ґрунту (чорнозему) становить 2545,3 м² (а.с.47-58 т.1).

Тобто тільки на території Павлівського родовища, що розташоване в Криворізькому районі Дніпропетровської області, незаконний видобуток корисних копалин загальнодержавного значення здійснюється з 25.12.2008 р. по теперішній час (фактично дев'ять років), держава має встановлені збитки в натуральній формі щодо пошкодженого родючого ґрунту та незаконно видобутих корисних копалин за п'ять років. Розмір спричиненого екологічного, економічного збитку як по вказаному родовищу, так і по інших встановити взагалі неможливо з об'єктивних причин. Хоча цілком очевидним є той факт, що саме через відсутність ефективного, швидкого та прозорого механізму надання відповідних спеціальних дозволів (погоджень) щодо землекористування та надровикористання, виникають суттєві перепони для розвитку економіки, створення робочих місць та наповнення бюджетів різного рівня. Разом з тим продовжує існувати надзвичайно потужна база для скоєння кримінальних правопорушень, а саме: екологічних злочинів, розвитку відповідних організованих злочинних угруповань та посилення корупційних зв'язків між представниками кримінального світу, правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування.

Проведений аналіз винесених вироків за окремими областями також дав невітнішу статистику: так, у період з 01.01.2014 р. по 28.11.2017 р., відповідно до відомостей єдиного державного реєстру судових рішень, за ч. 2 ст. 240 КК України у Волинській області винесено 43 вироки, у Запорізькій — 2, в Івано-Франківській — 77, у Кіровоградській — 1, в Одеській — 4, у Дніпропетровській — 10, у Закарпатській — 16, загалом по Україні за вказаний період — 605 вироків.

Звісно, більш ретельний аналіз усіх 650 вироків потребує більше часу, як і встановлення системних недоліків, прогалин у законодавстві відповідно до кожної області, що у свою чергу буде пов'язано зі специфікою корисних копалин загальнодержавного значення, що видобуваються в окремих областях. Також відповідно до вартості незаконно видобутих корисних копалин і буде змінюватися сума спричинених збитків. Проте загальні риси встановлюються навіть після аналізу судової практики окремих судів.

Висновки. Враховуючи викладений матеріал, доцільно зазначити, що вирішення проблеми протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення може і має відбуватися в декількох напрямках та в площині окремих галузей права.

Доцільно підвищити фаховий рівень суддів, представників правоохоронних органів, що здійснюють слідство за відповідними кримінальними правопорушеннями (екологічними злочинами). Фактично це можна зробити як шляхом внесення відповідних змін до навчальних програм, так і шляхом проведення окремих заходів щодо підвищення кваліфікації правників.

Але глобальна державна проблема полягає в тому, що навіть при притягненні до відповідальності правопорушників за ч. 2 ст. 240 КК України це не вирішує ні проблеми громади, ні проблеми загальнодержавного рівня, оскільки фактично винесені вироки не перешкоджають системному незаконному видобутку корисних копалин.

На погляд автора, проаналізована судова практика щодо розгляду відповідних кримінальних проваджень тільки підтверджує, що відсутність простого, швидкого та ефективного механізму отримання спеціальних дозволів для законотрухняних надрокористувачів тільки сприяє розвитку організованих злочинних угруповань, розкраданню корисних копалин загальнодержавного значення, тобто завдає суто економічної шкоди не лише громадам відповідних населених пунктів, а й всьому народу України. Отже, вирішити зазначену проблему можна виключно шляхом внесення комплексних змін у декілька нормативно-правових актів з питань землекористування, надровикористання.

Проблема сприяння легально працюючим надрокористувачам, що полягає у швидкому наданні чи ненаданні відповідних погоджень радами різного рівня, має також бути вирішена в комплексі із вказаними питаннями як шляхом внесення правових норм, що будуть чітко зобов'язувати раду відповідного рівня надавати необхідні погодження, так і завдяки створенню фінансової зацікавленості для окремих територій шляхом

впровадження механізму, передбаченого законопроектом 3038 «Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо упорядкування системи надходження та використання коштів із рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату)» [4], відповідно до якого реалізується механізм бюджетної децентралізації, а саме: пропонується встановити розподіл коштів із рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату в такому співвідношенні: 2 % до сільських, селищних та міських бюджетів, 1,5 % до обласних бюджетів та 1,5 % до відповідних районних бюджетів. Таким чином, місцевим громадам буде надано більше фінансових можливостей для вирішення проблем на місцях, покращення еколого-економічної ситуації населених пунктів, що у свою чергу сприятиме налагодженню плідного співробітництва між підприємствами нафтогазовидобувного комплексу та органами державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Доцільно адаптувати вказаний механізм і до інших видів надр, що призведе до того, що частина коштів залишиться на місцях, де фактично здійснюється видобуток корисних копалин та завдається екологічна шкода, дозволить мінімізувати політичну складову та впровадити реальні механізми протидії корупції на місцях, принаймні в частині відносин надрокористувачів з органами місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. *Офіційний портал Верховної ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
3. Вирок по справі № 177/1728/13-к: Кримінальні справи; Злочини проти довкілля; Порушення правил охорони або використання надр. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33535396>.
4. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо упорядкування системи надходження та використання коштів із рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату). *Офіційний портал Верховної ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56386.

Макаренко Александр Юрьевич,
доктор юридических наук, доцент
(*Донецкий юридический институт МВД Украины*)

Макаренко Наталья Анатольевна,
кандидат юридических наук
(*Донецкий юридический институт МВД Украины*)

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЗАКОННОЙ ДОБЫЧИ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ ОБЩЕГОСУДАРСТВЕННОГО ЗНАЧЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ АНАЛИЗА РАССМОТРЕНИЯ КРИВОРОЖСКИМ РАЙОННЫМ СУДОМ УГОЛОВНЫХ ПРОИЗВОДСТВ ПО Ч. 2 СТАТЬИ 240 УК УКРАИНЫ)

Статья посвящена анализу практики рассмотрения Криворожским районным судом уголовных правонарушений по ч. 2 ст. 240 УК Украины, с определением проблемных вопросов противодействия незаконной добыче полезных ископаемых общегосударственного значения. В ходе проведения исследования проанализированы причины возникновения негативного явления в виде незаконной добычи недр общегосударственного значения, предложены конкретные механизмы решения проблемы путем внесения изменений в соответствующие нормативно-правовые акты как по вопросам получения специальных разрешений на использование недр, так и норм Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: *недра, полезные ископаемые, незаконная добыча, суд, уголовное производство, ответственность, недропользователь, убыток.*

Makarenko Alexander Yurievich,
Doctor of Law, Associate Professor
(*Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine*)

Makarenko Natalya Anatolevna,
Candidate of Laws
(*Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine*)

LEGAL PROBLEMS OF ANTI-DISTINCTION IN AN UNLOCKABLE USE OF VALUE-BASED VALUES (IN AN EXAMPLE OF THE ANALYSIS OF REVIEW BY CRUISES OF CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER ARTICLE 240, Part 2).

The article is devoted to the analysis of the practice of consideration by the Krivoy Rog district court of criminal proceedings instituted under Part 2, Article 240 of the Criminal Code of Ukraine, with the identification of problematic legal issues of counteracting illegal extraction of minerals of national importance.

In the course of the study, the reasons for the appearance of a negative phenomenon in the form of illegal mining of mineral resources of national importance were analyzed, specific mechanisms for solving the problem were proposed by amending the relevant regulatory legal acts, both on obtaining special permits for the use of subsoil resources and the norms of the criminal code of Ukraine.

The authors found that the damage caused during the illegal mining of minerals of national importance can be considered both in the economic sense, namely not the payment of the corresponding taxes and fees, and the ecological one, which manifests itself in the physical destruction of minerals and the upper fertile soil layer.

A significant part of the damage caused remains unrequited. Due to the fact that it is not possible to establish a causal link in the actions of the persons concerned, and the practice of the sentences in criminal cases shows that most of the sentences are not appealed in the appeal procedure on the basis of a fairly loyal and lawful punishment.

And the absence of state mechanisms for controlling the amount of mineral resources does not provide real mechanisms for controlling and accounting for the relevant minerals, which in turn contributes to the growth of organized crime and the development of corrupt statements both among law enforcement agencies and local governments.

Key words: *minerals, illegal extraction, court, criminal proceedings, responsibility, subsoil user, damage.*

Надійшла до редколегії 20.10.2017